

Daniel Finn: Den djupa staten slår tillbaka

[Ur [Jacobin magazine](#), vinter 2020. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Om socialister vill ta makten via valurnorna, måste vi vara beredda på den dag då kapitalisterna slutar följa spelreglerna.

2020 verkar rädsla vara ett lämpligt förhållningssätt. Den politiska utvecklingen från Indien till Brasilien, Ungern till USA, har fått många att förvänta sig att det kommer att uppstå en ny auktoritär höger som helt kommer att avskaffa de demokratiska rättigheterna.

Det är osannolikt att dessa länder kommer att upprepa erfarenheterna från det fascistiska Italien eller det nazistiska Tyskland: alltför mycket har förändrats för att det ska vara en trolig modell. Istället för att fråga om "X är fascist" är det bättre att betrakta dessa trender ur en annan synvinkel. Kommer någon yttersta högerregering att åsidosätta demokratins formella gränser och införa en fullfjädrad diktatorisk regering? Om inte, hur förtryckande kan sådana regeringar vara samtidigt som de håller sig inom dessa gränser?

Dessa frågor har under det senaste årtiondet blivit mycket mer brännande. I Europa har den post-fascistiska högern brutit sig ur de burar som tidigare hindrade den från att gå framåt. I Ungern och Polen har ultranationalister tagit makten via valurnorna. Partier från yttersta högern har kommit med i regeringar i Italien och Österrike utan att ådra sig samma fientlighet från grannländerna som den kortlivade österrikiska koalitionsregering där Jörg Haiders Frihetsparti satt med i två decennier tidigare.

När Marine Le Pen nådde den andra omgången i det franska presidentvalet 2017 följde hon i sin fars fotspår, Jean-Marie. Men den här gången var det ingen onormal händelse utan ett resultat som hade förutsetts långt i förväg. Det krävs bara en liten politisk svängning för att Italiens Matteo Salvini kommer att hamna i ledningen för en ny regering: hans parti Lega Nord har lett opinionsundersökningarna under hela 2019.

Samtidigt har den traditionella högerpartier anammat tankar som en gång ansågs ligga utanför anständighetens gränser: det verkar inte längre meningsfullt att beskriva de brittiska konservativa eller Spaniens Partido Popular som "mitten-höger". Det mest slående exemplet på denna högersväng finns förstas på andra sidan Atlanten, där Donald Trump har försett den populistiska högern med en förkämpe i Ovala rummet.

Inget av dessa exempel passar med den traditionella bilden av en diktatorisk regim. Rörelserna i fråga har alla tvingats kämpa sig igenom val med konkurrenter. Till och med i Ungern, som har gått längst på den diktatoriska vägen, kan oppositionspartier och media fortfarande fungera, även om de har restriktioner som är ett hårt mot en verklig pluralism. I andra delar av världen har starka högerpersoner som Indiens Narendra Modi och Brasiliens Jair Bolsonaro också använt den representativa demokratins strukturer för att föra fram sina program. Det är lätt att tänka sig Modi eller Bolsonaro som galjonsfigurer i ett enpartisystem – deras förakt mot de demokratiska värdena är ohöjligt – men hittills har ingen högerradikal korsat den gränsen.

Det demokratiska skalet

I sin bok *Marx och politiken* varnade Ralph Miliband för att det fanns

en permanent marxistisk frestelse att undervärdera skillnaden mellan demokratiska och auktoritära borgerliga regimer. Från åsikten att de förra är klassregimer av mer eller mindre repressiv karaktär, vilket är fullständigt legitimt, har det alltid varit ganska lätt för marxisterna att förflytta sig till den andra felaktiga och farliga uppfattningen att det som skiljer dem från verkligt auktoritära regimer inte betyder särskilt mycket eller inte har någon ”kvalitativ” betydelse.¹

Milibands poäng har inte förlorat något av sin giltighet. Men det finns också en risk att förbise kvalitativa förändringar av karaktären hos kapitalets herravälde, eftersom det bevarar den liberala demokratin formella skal samtidigt som det berövar det från huvuddelen av sitt innehåll.

Motivet att bevara detta skal är mycket större än vad det var tidigare. Under mellankrigstiden i Europa hånade de fascistiska ledarna öppet den liberala demokratin för att vara ett misslyckat system, vars öde det var att hamna på historiens skräphög. Under Kalla kriget låtsades båda sidor stöda de demokratiska idealen, men Östblocket avvisade uttryckligen tanken på ett flerpartisystem medan USA utan att urskulda sig stödde länder som Zaire eller Indonesien där en enda diktator hade makten under decennier.

Den sortens regim har blivit omodern. Till och med en teokratisk regim som Iran betygar sin vördnad för en representativ regering med ett valt parlament och en president, som hålls i schack av övervakare från prästerskapet. Den arabiska kontrarevolutionen har givit upphov till minst en despot av samma modell som Augusto Pinochet eller Suharto: Egyptens militära härskare Abd al-Fattah al-Sisi. Men den modell som man föredrar inom USA:s inflytelsesfär är en modell som kombinerar formell demokrati med strikta begränsningar av folkviljan. Erfarenheterna i Latinamerika på senare tid visar exakt hur strikta dessa begränsningar kan bli när det verkligen gäller.

Illiberala demokratier och den nya modellen för regimförändringar

I en artikel i *Foreign Affairs* 1997 populariserade Fareed Zakaria begreppet ”illiberal demokrati”. Han betonade behovet att begränsa majoritetsstyret – och lovordade den amerikanska senaten som ”det mest icke representativa överhuset i världen, bara med undantag för [det brittiska] Överhuset” – och gjorde juridisk självbestämmanderätt till en fetisch: ”’Västmodellen’ symboliseras inte bäst av allmänna folkomröstningar utan av opartiska domare.”

Föga överraskande gav Zakaria bara en svag antydning att kapitalism och demokrati kan hamna i motsättning: ”För femtio år sedan ville politiker i utvecklingsländerna ha extraordinära maktbefogenheter för att genomföra ekonomiska läror som var på modet då, som nationalisering av industrin. Idag vill deras efterträdare ha liknande maktbefogenheter för att privatisera just dessa industrier.” Den definition av ”illiberal demokrati” som han förde fram kunde med lätthet användas för att brännmärka folkliga, demokratiskt valda ledare som Hugo Chávez och Evo Morales, vars program ansågs oacceptabla av Washington.

¹ Miliband, *Marx och politiken*, på marxistarkiv.se, s 47.

Två årtionden senare, i kölvattnet till den stora finanskraschen och dess politiska följder, hade Zakaria fortfarande inte hittat några större fel i det kapitalistiska systemet, även om han medgav att dess förtjänster kanske hade vissa gränser: "Ibland tänker jag för mig själv, vore det bra om läroplanen på college helt och hållet skulle bestämmas av marknadskrafterna? Jag misstänker att det inte vore det."

Men i sig själv skulle begreppet "illiberal demokrati" kunna omarbetas och mer befogat tillämpas på en del av USA:s ledande lydstaten i Latinamerika. I denna mening härrör inte illiberalismen ur en överdriven demokrati eller folklig makt, utan från själva de "bromsar och den balansering" som Zakaria hyllar – inte minst hans älskade "opartiska domare". Det var Honduras' Högsta domstol som gav förevändningen för militärkuppen mot Manuel Zelayas regering 2009. Den brasilianska domaren Sérgio Moro förvandlade sitt korståg "mot korrruptionen" till en ensidig kamp mot det styrande Arbetarpartiet (PT) och rörde vägen för Jair Bolsonaro's valseger. Moro fick därefter en post i Bolsonaro's regering.

Det är det nya mönstret för antidemokratiska regimförändringar. Dessa påhittade juridiska manövrar var mer salongsfärdiga för internationella media än en gammaldags kupp, men resultatet blev det samma: en progressiv regering hindrades fullborda sin mandatperiod av icke valda maktcentra, som hade tillgång till statligt våld för att krossa allt motstånd.

Avsättandet av Evo Morales nyligen var en variation på samma tema: tveksamma anklagelser för valfusk som bara behövde upprepas länge nog för att rättfärdiga ett ingripande från militären, följt av ett överlämnande av makten till högerpolitiker under "övergångsflagg". Valen som så småningom kommer att äga rum i Bolivia kanske blir uppriggade som i Honduras, eller blir kanske renhåriga i den mest begränsade meningen, som presidentvalet i Brasilien. Men högeroligarkerna kommer att göra allt de kan för att fiffla med korten innan en enda röst har avlagts.

Speciellt Colombia visar hur mycket förtryck som kan äga rum bakom en demokratisk fasad. Till skillnad från de flesta av sina grannar har landet inte upplevt så mycket militärt styre, utan normen har varit att makten regelbundet bytts mellan civila presidenter. Men denna modell har kombinerats med skoningslös terror mot den colombianska vänstern, som i antalet dödsfall vida överstiger Chile under Pinochet eller Argentina under Jorge Rafael Videla. Staten lade ut jobbet att terrorisera oppositionen på entreprenad till paramilitära dödspatruller, och gav sina beskyddare i Washington ett fikonlov av rimlig möjlighet att förneka det hela, medan de pumpade in militär hjälp i en enorm omfattning.

Även en reformistisk vänster kan utlösa en farlig motreaktion

Sedan slutet av Kalla kriget har Latinamerika som ingen annan prövat den kapitalistiska demokratis gränser. Den så kallade tredje demokratiseringsvägen, som hyllades av författare som Samuel Huntington, förlitade sig på en outtalad samsyn om den ekonomiska politiken: kapitalismen var det enda som gällde och alla kapitalistiska länder strävade efter samma nyliberala modell ("Washington Consensus"). Det var lätt för bolagsoligarkin att tolerera ett flerpartisystem när de visste att en regeringsförändring inte utgjorde något hot.

Vänsterregeringarna i Latinamerika rubbade denna självbelåtenhet. Trots att PT-regeringen i Brasilien fick lovord från den anglofoba affärspressen för sitt gradvisa förhållningssätt till reformer,

svarade ändå den brasilianska härskande klassen som om den hade hotats med Kuba-liknande exproprieringar, och visade att det inte längre krävdes upproriska utmaningar för att utlösa ett hästskt svar.

Men det är inte bara Latinamerika. Om vänsterrörelser i kärnländerna verkligen utmanar status quo kan de förvänta sig liknande motreaktioner från eliten. Vi har faktiskt redan upplevt hur politiken har fått en tydligt latinamerikansk karaktär i ett antal europeiska länder, även om det ännu inte har skett i riktigt samma grad.

Under perioden efter Syrizas genombrott vid valen 2012, diskuterade den grekiska högern på ett sätt som förnekade sina vänstermotståndare all politisk legitimitet. Det var i ett sammanhang som också kännetecknades av att det uppstod ett nynazistiskt parti med egna paramilitära grupper och sympatisörer inom den grekiska polisen. Den hårda konfrontationen mellan Alexis Tsipras' regering och de ledande EU-länderna dolde det faktum att Tsipras också mötte en obeveklig fientlighet på hemmaplan från den konservativa oppositionen och dess allierade inom statsapparaten (i synnerhet ordföranden för den grekiska centralbanken). Om inte Syriza hade givit efter för påtryckningarna från den europeiska trojkan 2015, hade denna "latinamerikanisering" av den grekiska politiken säkert intensifierats, med explosiva konsekvenser.

Grekland kanske kan avfärdas som ett undantag från den västeuropeiska normen, och att dess erfarenheter av inbördeskrig och militärdiktatur placerar det närmare de latinamerikanska länderna än Skandinavien. Men samma sak skulle aldrig kunna sägas om Storbritannien, ett land som sedan länge är omtalat för sin stabilitet och måttfullhet, och inte har gått igenom något inbördeskrig sedan 1600-talet. Corbynismens uppkomst orsakade en förändring av diskussionen inom den politiska högern som nära återspeglade utvecklingen i Grekland efter 2012.

Denna polariserande diskussion nådde en höjdpunkt under valkampanjen 2019, när det konservativa partiet, dess allierade inom media och en stor del av den självutnämnda liberala mitten enades för att framställa den rörelse som leddes av Jeremy Corbyn som en icke rättmätig "nationsfientlig" kraft, vars närvaro i regeringen skulle påminna om en utländsk ockupation. Pensionerade underrättelsechefer fördömde Labourledaren som ett hot mot nationens säkerhet, tidningar marknadsförde dödslistor från den yttersta högern avsedda att hetsa till våld mot framträdande vänsterpersoner. Det statliga public service-företaget gick så långt i sin vinklade täckning av valet att det till och med manipulerade bilder och spred desinformation å det styrande partiets vägnar, på ett sätt som var slående likt mediekampanjer mot vänsterregeringar i Latinamerika.

Det primära målet för detta angrepp var att avstyra faran för en valseger för Labour. Men om Corbyns parti hade trotsat oddsen och besekrat de konservativa skulle grunden redan ha lagts för en ännu hårdare offensiv för att förklara dess program för sociala reformer olagligt.

Traditionella konservativa kan alltid kalla in den djupa staten

Det finns ingen orsak att tro att politiken i Storbritannien helt enkelt kommer att återgå till det normala, även om Labourpartiet väljer en ledare som anses vare mer acceptabel än Corbyn. Det skotska nationalistpartiet befinner sig på kollisionskurs med Boris Johnsons regering efter sitt löfte att hålla en ny folkomröstning om självständighet. Det mest förtryckande angreppet av någon västeuropeisk stat på senare år kom som svar på en katalansk självständighetsrörelse under ledning

av mitten-högernationalister, inte vänsterrebeller. Carles Puigdemont och hans allierade hade inget intresse av att störa kapitalismens cykler, men de fick ändå möta den spanska statens makt, med politiska skenrättegångar, ett våldsamt angrepp på protesterna och införande av direkt styre från Madrid. Under Johnsons ledning är den brittiska staten fullt förmögen att följa det spanska exemplet.

Uppkomsten av en vänsterrörelse med ett oacceptabelt radikalt program är inte den enda faktor som kan driva den traditionella konservatismen hårt åt höger. Polen och Ungern visar att det kan existera en högröstad antikommunism utan några kommunister att rasa mot (för att inte nämna antisemitism utan någon betydande judisk befolkning). Men förekomsten om ett upplevt hot kommer högst troligt att inspirera en reaktionär motreaktion, under vilken de fastslagna gränserna mellan mitten, högern och yttersta högern blir alltmer flytande.

Om socialister i Europa och Nordamerika vill bygga partier med ett verkligt omvandlande program som kan ta makten via valurnorna, så ska de vara beredda på att den kapitalistiska demokratin kan anta en form som är mycket lik Italiens demokrati under Kalla kriget. Det italienska politiska systemet utgick från det uttryckliga antagandet att den kommunistiska oppositionen aldrig kunde tillåtas att bilda regering, oavsett hur många röster den fick. Statens förtryckande kärna utnyttjade rutinmässigt dödligt våld mot vänsterdemonstranter och samarbetade med terroristiska grupper från den yttersta högern (Svarta brigaderna, som hade mycket blodigare meriter än sina röda motsvarigheter). Detta skugglika ultrakonservativa block vidtog också förberedelser för en statskupp av chilensk typ om den italienska vänstern faktiskt kom till makten med konventionella medel.

När Silvio Berlusconi, som en gång i tiden stödde yttersta högernätverket P2 (Propaganda Due), stod som värd för G8-mötet 2001, förvandlade hans regering Genua till en polisstat för evenemanget, komplett med egna interneringsläger där Carabinieri torterade vänsteraktivister och tvingade dem att sjunga fascistiska hyllningssånger.

Anhängare till Donald Trump har nyligen kidnappat begreppet ”djup stat” och tömt det på sin ursprungliga innebörd. En gång i tiden beskrev begreppet de överlappande nätverken mellan förtryckande statliga myndigheter, den yttersta högern och den organiserade brottsligheten i länder som Grekland eller Turkiet som för inte så längesedan hade styrts av militärdiktaturer. Men liknande mönster av hemligt samförstånd går att se i Tyskland, där ledaren för den inrikes spionorganisationen – en medlem i Angela Merkels parti CDU – tvingades avgå på grund av att han offentligt hade uttryckt sympatier för den yttersta högern, efter flera skandaler som visade att landets under rättelsetjänst hade givit våldsamma nyfascistiska grupper fria tyglar. Lokala amerikanska polisstyrkors ovilja att slå till mot vit makt-nätverk är också väldokumenterad. Och den brittiska staten har en lång meritlista av samarbete med lojalistiska paramilitärer i Nordirland som är ansvariga för hundratals sekteristiska mord. Den ”djupa staten” är en levande verklighet, även i länder med obrutna traditioner av konstitutionella regeringar som sträcker sig generationer bakåt i tiden.

Trots alla uppenbara skillnader mellan då och nu, finns det två uppenbara lärdomar av erfarenheterna av fascism under mellankrigsperioden som är värda att komma ihåg. Som Robert Paxton visade i *The Anatomy of Fascism* [Fascismen anatomi], ägde det aldrig rum någon ”fascistisk revolution” mot den etablerade ordningen: i samtliga fall kom fascistiska rörelser till makten efter medgivande från de traditionella konservativa eliterna. Och efter att ha gjort det upptäckte fascisterna att de existerande statliga institutionerna – speciellt armén, polisen och rättsväsendet – var mer

än villiga att samarbeta.

I dagens sammanhang kommer det verkliga hotet från den yttersta högern sannolikt att handla om samstämmighet snarare än erövring, när gränsen mellan den traditionella konservatismen och dess ultranationalistiska rivaler blir alltmer suddig. Att bemöta detta hot är en av våra viktigaste prioriteringar.